

ДО АНАЛІЗУ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ВИВЧЕННЯ ГРУПОВИХ ЦІННОСТЕЙ

В статті показано, що порівняльний аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду дослідження групових цінностей слушно проводити в рамках історичного контексту становлення соціальної психології як самостійної та експериментальної науки. Джерел – 21.

Ключові слова: особистість, група, групові цінності.

Постановка проблеми. Сучасний етап трансформаційного розвитку суспільства характеризується суттєвим підвищенням ролі групи у всіх сферах життєдіяльності людини, в тому числі й мультинаціональних. З огляду на це особливої ваги набуває проблема вивчення групових цінностей, яка в контексті взаємовпливу, взаємодії та взаємопроникнення різних спільнот потребує переосмислення як на рівні індивідуального пізнання, так і в системі «індивід-група-суспільство». Відображаючи феномени, характер яких тісно пов'язаний з механізмами трансформації суспільства, модифікацією сучасного світосприйняття, групові цінності потребують додаткового вивчення в ситуації нового комунікативного простору, де, зокрема, легко створюються умови для маніпулювання процесами нормотворення. Тим часом, наукові розробки із зазначених питань потребують додаткового емпіричного та теоретичного висвітлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість зарубіжних вчених, зокрема, роботи В. Меде, Ф.Олпорта, застосування соціально-психологічних знань в системі виробництва Е. Мейо, пропаганди (Г. Лассуелл) і інших сфер суспільного життя; дослідження атитюдів (Р. Лікерт, Ф.Терстоун, Т. Осгуд); розробка ідей теорії атрибуції (Ф. Хейдер, Е. Джонс, А. Девіс, Х. Келлі), дослідження М. Шерифа, С.Аша щодо впливу більшості та впливу меншості, інформаційного та нормативного видів групового впливу М. Дойча та Г.Джерарда та багатьох інших, співвідносять соціальний вплив групи на індивіда з активізацією імпульсів, потягів суб'єкта до пошуку згоди з іншими членами групи [3; 11; 12; 20; 21]. Однак чітких висновків щодо об'єктивних мотивів згоди немає, оскільки їх діапазон розпочинається від самих найпростіших, егоїстичних, наприклад, не бути відкинутим з групи – до піднесених, наприклад, збереження власних ресурсів для розвитку групи. Відповідно, велика кількість досліджень зводиться до вивчення явища конформної поведінки, яка проявляється в податливості реальному чи уявному тиску групи, зміні установок і вчинків відповідно позиції спільноти, до якої причетний суб'єкт. Конкретизовані чинники, що зумовлюють конформну поведінку: наявність конфлікту (уявного, реального) між індивідом та групою; однотайність більшості; згуртованість групи; особливості ситуації; значущість ситуації для індивіда; гендерні і вікові особливості та ін.

Мета статті - проаналізувати світовий досвід вивчення групових цінностей у сучасній психологічній науці.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. В західній соціальній психології для систематизації феноменів соціального впливу С. Московічі зі своїми колегами запропонували розглядати три модальності соціального впливу: нормалізація – взаємний компроміс між членами групи, який виникає в результаті групової дискусії [4; 5; 13-19]. Щодо експериментального вивчення, нормалізація включає такі вимоги: завдання експерименту не повинно створювати можливості для коректних відповідей («аутокінетичний ефект»); досліджувані дають чималу кількість відповідей відносно переміщення точки, що світиться; досліджувані обмінюються думками щодо об'єкту сприйняття, який виступає єдиним способом їх спілкування; відсутній спеціальний і навмисний вплив на досліджуваних;

конформізм – підкорення індивіда більшості, пасивне, пристосовницьке прийняття групових стандартів поведінки, безумовне схилення перед авторитетами. Має такі чинні вимоги: експериментальне завдання включає можливість формулювання коректних відповідей; відповіді групи і індивіда значно відрізняються; процес комунікації представлений як спілкування між групою (більшістю) і індивідом (меншістю); протиріччя між групою і індивідом не демонструються як навмисні; інновація – вплив меншості на більшість і тим самим зміна соціальних норм і правил, які були зафіксовані у групі більшості. Експериментальна парадигма вивчення інновацій майже відповідає тим самим вимогам, що й вивчення конформізму. Єдина відмінність полягає в тому, що в експериментах інновації незалежною змінною виступає послідовність, стійкість впливу девіантної меншості на більшість.

А. Петровським, Г. Андреевою, К. Платоновим, Л. Уманським та ін., була висловлена критика відносно експериментів, які проводили їх західні колеги щодо проблем конформізму, інновацій [1; 2; 6-8; 9]. Так, вони відзначали недопустимість переносу результатів експериментів С. Аша, М.Шерифа і інших дослідників на реальні життєві ситуації [10; 20-21]. Вчені наголошували на тому, що конформність, інноваційність, нормативний вплив дійсно є характеристиками групового життя, які властиві переважно для «дифузних груп» або виступають ознаками реальних груп і колективів, але як поверхневе нашарування, як формальна характеристика. Згідно з їх теоретико-методологічними та практичними дослідженнями, пріоритетною є ціннісно-орієнтаційна єдність. Критика, яка була висловлена на адресу цих досліджень стосувалася того, що інтерпретація результатів досліджень видавалася не зовсім надійною, оскільки ситуація в якій діяли досліджувані була для них незначущою і відірваною від природних умов, характеризувалася відсутністю спільної діяльності. Крім того, С. Ашем вивчалася не реальна група, а група випадково зібраних осіб [10].

Вагомим досягненням в соціальній психології було створення концепції діяльнісного опосередкування міжособистісних відносин А. Петровським (стратометрична концепція) [7], яка протистояла концепції групової динаміки, прийнятої в західній, в основному американській соціальній психології. Спеціальна соціально-психологічна концепція, яка розглядає міжособистісні відносини в будь-якій досить розвинутій групі, як опосередковані змістом і цінностями діяльності. Названа концепція дозволила зрозуміти характер групової диференціації і інтеграції, виявити особливості груп вищого рівня розвитку (колективів), показати їх принципові якісні відмінності від інших малих груп, виявити значимі параметри групового розвитку, діагностики групи і прогнозування результатів її діяльності, виявити «стратометричний характер» структури міжособистісних відносин. За допомогою теорії А. Петровського, вдалося охарактеризувати колектив як спільноту, де індивід отримує найбільш сприятливі умови та можливості для задоволення своєї потреби бути повноцінною особистістю і розвивати відповідні здібності [8].

В концепції А. Петровського, яка реально відрізнялася за основними позиціями від усієї традиційної психології малих груп і колективів, вперше було застосовано принцип діяльності для вивчення психології колективу [6]. Це дозволило розглядати саму соціальну групу як колективний суб'єкт діяльності. Особистість вивчалася тільки в системі стійких міжособистісних зв'язків, опосередкованих змістом та цінностями спільної діяльності. Вона формується в групах, які ієрархічно розташовані на ступенях онтогенезу, а характер розвитку особистості визначається рівнем розвитку групи, до якої вона належить і в якій інтегрована.

На підставі теоретичних та експериментальних праць А.Петровського можна стверджувати, що підтвердилася основна гіпотеза його досліджень: у колективі, де взаємовідносини опосередковані цілями й цінностями спільної діяльності, виявляються соціально-психологічні феномени, які якісно відрізняються від явищ, характерних для випадкового скупчення людей, де визначальними є безпосередні стосунки та безпосередня

взаємодія між індивідами [7]. Ці якісні відмінності колективу піддаються кількісним дослідженням.

Однак в концепції А. Петровського не була досліджена реальна логіка розвитку особистості в колективі та самого колективу в умовах розвитку предметної діяльності. Таке дослідження було реалізоване у 80-ті роки у межах генетико-модельюючого експерименту при формуванні навчальної діяльності на основі доробок В. Давидова, Д. Ельконіна, В. Респкіна, що дозволило описати взаємозв'язок розвитку особистості та рівня розвитку групи.

А. Петровський у своїй теорії підкреслює значення колективістського самовизначення і ціннісно-орієнтаційної єдності, які ніяк не зводяться до таких характеристик як конформність, нонконформність, негативізм, навіювання тощо [8].

Феномен колективного самовизначення характеризується проявами відносно однакових форм поведінки в результаті солідарності особистості з оцінками і задачами колективу.

Відповідно, стратометрична модель включає декілька слоїв (страт), кожна із яких характеризується певним принципом побудови міжособистісних відносин і певною специфікою проявів тих чи інших групових феноменів, в тому числі і нормативною специфікою.

Також проводилися дослідження впливу колективу на виховання особистості, вивчалися можливі засоби перевиховання неповнолітніх правопорушників та формування колективіста (А. Макаренко, Л. Божович, В. Ядова); вивчення проблем діяльності, вивчення проблем спілкування та взаємодії (Л. Буєва, Є. Кузьміна, Г. Андреева, О. Бодальов, В. Лабунська, О. Леонтьєв, А. Хараш); дослідження наукових шкіл з точки зору програмно-рольового підходу (М. Ярошевський, М. Іванова); психологія міжгрупових стосунків вивчалася у працях (В. Агеев, Т. Стефаненко), психологія конфлікту (О. Донцов, Н. Гришкіна, Ю. Бородкін, А. Анцупов); дослідження соціальних суб'єктів в сфері економіки, політики, освіти можна зустріти в роботах Л. Гозмана, Ю. Жукова, А. Журавльова, Л. Петровської та ін.

В рамках тодішньої радянської наукової школи групові норми починають розглядати як регулятори групової кооперованої діяльності. При цьому включення індивіда в колективну групову діяльність є умовою не тільки мотиваційної перебудови, але і видозміни всієї психічної, особистісної сфери людини під впливом групових норм та групової взаємодії. Тобто, вченими ведеться пошук соціальних, «зовнішніх» детермінант соціально-психологічних особливостей поведінки людини в групі. Особливості групової діяльності і вплив на неї групових норм починають вивчати психологи А. Петровський, Л. Уманський, О. Бодальов, Я. Коломинський, О. Кузьмін, М. Обозов, В. Шпалінський і ін. Здійснюється вивчення психології дитячого колективу Я. Коломинським, О. Бодальовим, Р. Кричевським, В. Рубцовим, розвиток соціометричного підходу Я. Коломинським; розвідка психології спортивної діяльності Т. Джемгаровим, В. Румянцевим, Р. Кричевським, М. Рижаким; сфера первинних виробничих колективів – А. Свенцицький, О. Шорохова, А. Журавльов, психологія керівництва та лідерства Р. Кричевський, М. Рижак, Р. Шакуров, М. Ярошевським, групової інтеграції та ефективності О. Донцов, Р. Немов; психологічного клімату В. Бойко; соціально-психологічного-тренінгу Ю. Ємельянов, Л. Петровська, Т. Яценко, Ю. Жуков, О. Сидоринко; внутрішньогрупових та міжгрупових взаємовідношень П. Белкін, Л. Гозман, В. Агеев, Я. Коломинський, Р. Кричевський.

В дослідженнях групової динаміки і групової взаємодії спостерігається актуалізація аналізу групових цінностей та норм. Досліджуються категорії відповідальності, взаємності норм, які регулюють поведінку допомоги і альтруїзму, моральних і етичних норм, вивчення норм договору і кооперативної діяльності в діадах і тріадах, співзалежність норм і установок членів групи, поведінки в умовах аномії, співвідношення норм і рольових очікувань, механізмів поведінки, що відхиляється від норми, дії референтних-еталонних груп і груп членства, формуванню і дії норм, які виникають в ході групових дискусій. Багато робіт

присвячено дослідженню групового тиску, групового конформізму, вікових особливостей і ступеня конформної поведінки; залежності конформної поведінки від етнопсихологічних особливостей і т.д. Як бачимо, значні переваги мають західні школи, результати досліджень яких ми не завжди можемо переносити на нашу соціальну реальність.

Висновки. Отже, у зарубіжній та вітчизняній соціальній психології напрацьований певний досвід вивчення динамічних процесів у групі, присвячена увага дослідженню малих та великих соціальних груп, перегляду умов групової сумісності, групової згуртованості, механізмів нормативної поведінки суб'єктів групової взаємодії і т. ін. Проте моделювання західними вченими умов експерименту не завжди надавало можливість інтерпретувати отримані дані як релевантні соціальним та культурним умовам. Зважаючи на це ми намагалися організувати наш експеримент в польових, природних умовах і, відповідно, об'єктом нашого дослідження стала студентська група як реально існуюча соціальна група, де міжособистісні стосунки членів групи розкриваються більш повно, а група розглядається як сукупність суб'єктів спільної діяльності та єдиного соціально-психологічного простору, який представлений певними цінностями.

Література

1. Андреева Г. М. Психология социального познания / Г. Андреева. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 288с.
2. Андреева Г. М. Зарубежная социальная психология XX столетия: теоретические подходы / Г. Андреева, Н. Богомолова, Л. Петровская. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 287 с.
3. Джонсон Девід В. Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування: Пер. з англ. В. Хомика / В. Джонсон Девід. – Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 288с.
4. Московичи С. Социальные представления: исторический взгляд / С. Московичи // Психолог. журнал, 1995. – Том 16. – № 2. – С. 3 – 13.
5. Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс [пер. с фр.] / С. Московичи. – М.: Центр псих. и психотерап., 1998. – 478с.
6. Петровский А.В. Опыт построения социально-психологической концепции групповой активности / А. Петровский // Вопр. психол., 1973. – № 5. – С. 3 – 17.
7. Петровский А. В. Личность. Деятельность. Коллектив. – М.: Политиздат, 1982. – 255с.
8. Петровский А. В. Трехфакторная модель «значимого другого» / А. Петровский // Вопр. психологии. – М., 1991. – № 1. – С.7 – 18.
9. Платонов К. К. О системе психологии / К. Платонов. – М., 1972. – 107с.
10. Asch S. Studies of independence and conformity // Psychol. Monogr. 1956. V. 70. N 9
11. Deutsch M. (1976). The resolution of conflict. – New Haven, 1976
12. Kelley H. H. (1952). The two functions of reference groups. In G. E. Swanson, T. M. Newcomb & E.L. Hartley (eds). Reading in social psychology (2nd ed., pp.410-414). N.Y.
13. Moscovici S. Social influence and conformity. In G. Lindzey and E. Aronson (eds) The Handbook of Social Psychology, 3rd edn, Vol. 2, pp.347 – 412. New York: Random House
14. Moscovici S. Social influence and social change. L 1976
15. Moscovici S. and Lage, E. (1976). Studies in social influence: III. Majority vs. minority influence in a group. European journal of Social psychology, 6, 149 – 174
16. Moscovici S. and Mugny, G. (1983). Minority influences. In P. Paulus (ed.) Basic Group Processes. Springer Verlag: NY
17. Moscovici S. and Personnaz, B. (1980). Studies on social influence; V. Minority influence and conversion behavior in a perceptual task. Journal of Experimental Social Psychology, 16, 270 – 282

18. Moscovici S., Zavalloni M. (1969). The group as a polarizer and attitudes. – J. Person. Soc. Psychol., V. 12, p. 125-135
19. Moscovitz G. (1996). The meditational effects of attributions and information processing in minority social influence. British Journal of Social Psychology, 35, 47-66.
20. Sherif M. (1936). The Psychology of Social Norms. New York: Harper& Row
21. Sherif M. and Sherif C. (1956). An Outline of Social Psychology. New York: Harper & Row.

Транслітерація

1. Andreeva G. M. Psihologija social'nogo poznanija / G. Andreeva. – M.: Aspekt Press, 2000. – 288s.
2. Andreeva G. M. Zarubezhnaja social'naja psihologija HH stoletija: teoreticheskie podhody [ucheb. posobie dlja vuzov] / G. Andreeva, N. Bogomolova, L. Petrovskaja. – M.: Aspekt Press, 2002. – 287 s.
3. Dzhonson, Devid V. Social'na psihologija: trening mizhosobistisnogo spilkuvanja: Per. z angl. V. Homika / V. Dzhonson Devid. – Kiïv: Vid. dim «KM Akademija», 2003. – 288s.
4. Moskovichi S. Social'nye predstavlenija: istoricheskij vzgljad / S. Moskovichi // Psiholog. zhurnal, 1995. – Tom 16. – № 2. – S. 3 – 13.
5. Moskovichi S. Vek tolp. Istoricheskij traktat po psihologii mass [per. s fr.] / C. Moskovichi. – M.: Centr psih. i psihoterap., 1998. – 478s.
6. Petrovskij A. V. Opyt postroenija social'no-psihologicheskoi koncepcii gruppovoi aktivnosti / A. Petrovskij // Vopr. psihol., 1973. – № 5. – S. 3 – 17.
7. Petrovskij A. V. Lichnost'. Dejatel'nost'. Kollektiv. – M.: Politizdat, 1982. – 255s.
8. Petrovskij A. V. Trehfaktornaja model' «znachimogo drugogo» / A. Petrovskij // Vopr. psihologii. – M., 1991. – № 1. – S. 7 – 18.
9. Platonov K. K. O sisteme psihologii / K. Platonov. – M., 1972. – 107s.
10. Asch, S. Studies of independence and conformity // Psychol. Monogr. 1956. V. 70. N 9
11. Deutsch M. (1976). The resolution of conflict. – New Haven, 1976
12. Kelley H. H. (1952). The two functions of reference groups. In G. E. Swanson, T. M. Newcomb & E. L. Hartley (eds). Reading in social psychology (2nd ed., pp. 410-414). N.Y.
13. Moscovici, S. Social influence and conformity. In G. Lindzey and E. Aronson (eds) The Handbook of Social Psychology, 3rd edn, Vol. 2, pp. 347 – 412. New York: Random House
14. Moscovici, S. Social influence and social change. L 1976
15. Moscovici, S. and Lage, E. (1976). Studies in social influence: III. Majority vs. minority influence in a group. European journal of Social psychology, 6, 149 – 174
16. Moscovici, S. and Mugny, G. (1983). Minority influences. In P. Paulus (ed.) Basic Group Processes. Springer Verlag: NY
17. Moscovici, S. and Personnaz, B. (1980). Studies on social influence; V. Minority influence and conversion behavior in a perceptual task. Journal of Experimental Social Psychology, 16, 270 – 282
18. Moscovici S., Zavalloni M. (1969). The group as a polarizer and attitudes. – J. Person. Soc. Psychol., V. 12, p. 125-135
19. Moscovitz G. (1996). The meditational effects of attributions and information processing in minority social influence. British Journal of Social Psychology, 35, 47-66
20. Sherif, M. (1936). The Psychology of Social Norms. New York: Harper& Row
21. Sherif, M. and Sherif, C. (1956). An Outline of Social Psychology. New York : Harper & Row.

Михайлишин У.Б.

К анализу мирового опыта исследования групповых ценностей

В статье показано, что сравнительный анализ зарубежного и отечественного опыта исследования групповых ценностей правильно проводить в рамках исторического контекста становления социальной психологии как самостоятельной и экспериментальной науки. Источников - 21.

Ключевые слова: личность, группа, групповые ценности.

Mikhailishin U.B.

By the analysis of international experience study group values

The paper shows that comparative analysis of foreign and domestic experience research group values correctly carried out within the historical context of the formation of social psychology as an independent and experimental science. Sources - 21.

Key words: person, group, group values.

Михайлишин Уляна Богданівна – кандидат психологічних наук, доцент, докторант кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, м. Северодонецьк.

УДК 159.923.2 : 004 (045)

Проскурка Н. М.

ЗМІСТ І СКЛАДОВІ АВТОПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розкриваються зміст та складові автопсихологічної компетентності майбутніх фахівців з інформаційних технологій. Розглянуті компоненти структури автопсихологічної компетентності майбутніх фахівців з інформаційних технологій. Джерел - 9.

Ключові слова: майбутні фахівці з інформаційних технологій, автопсихологічна компетентність, компоненти автопсихологічної компетентності, саморегуляція, самоконтроль, самовдосконалення.

Постановка проблеми. Сучасному суспільству потрібні творчі люди що здатні гнучко реагувати на реальність, що змінюється, адаптуватися до неї, перебудувувати об'єктивно існуючі умови у відповідності до визначеної ситуації. Такі завдання може вирішити тільки така особистість, що здатна до конкуренції, саморозвитку та самовдосконалення в процесі своєї професійної діяльності. Потреба сучасного українського суспільства в освічених індивідах, що здатні до світоглядного вибору та компетентних професійних дій, обумовила появу нових цілей та цінностей в освіті. Одним з провідних напрямків сучасної освіти є формування особистості, що здатна до саморозвитку, до самостійного та відповідального прийняття рішень, володіє вмінням діяти адекватно ситуації та власним моральним принципам. Це, в свою чергу, актуалізує проблему розвитку автопсихологічної компетентності майбутніх фахівців з інформаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день в нашій країні, як і в цілому світі, підвищується попит на фахівців з інформаційних технологій. Отже, постійно зростають вимоги до якості професійної освіти, а звідси і вимоги до особистості фахівця з інформаційних технологій.